

بایدها و نبایدهای فعالیت اجتماعی زنان با توجه به سیره حضرت خدیجه (س)

اکرم السادات میرکریمی^۱

چکیده

مسائل زنان، کاستی‌ها و بایسته‌های مربوط به آن‌ها، از دیرباز جزء مسائل مهم جوامع مختلف، از جمله جامعه ایران بوده است. این امر در سال‌های پس از انقلاب صنعتی و تحقق مدرنیته، در کلیه جوامع از امتیاز و ویژگی بسزایی برخوردار شده است، منتها در ایران، خصوصاً پس از انقلاب اسلامی، تعریف صحیحی از رسالت زنان در جامعه اسلامی ارائه شده است؛ همچنین ایجاد بستر لازم برای مشارکت زنان در امر حکومت، اهمیت و حساسیت مضاعفی یافته است. با مطالعه شرح حال زنان صدر اسلام متوجه می‌شویم زنانی بودند که قبل از اسلام آوردن، شغل‌های اجتماعی داشتند؛ اما داشتن نقش‌های اجتماعی برای زنان رایج نبوده است. خداوند آخرین پیامبر خود را در جامعه جهل زده شبه جزیره عرب مبعوث می‌کند. لذا برای آنکه اسلام در جامعه عرب بتواند رشد کند و رهبر آن بتواند در بین افرادی که متصل به زر و سیم، بت‌ها و مسائل مادی بودند، موقعیتی داشته باشد باید پشتوانه اقتصادی هم داشته باشد. خداوند این پشتوانه اقتصادی را در مسیری طبیعی قرار داد؛ یعنی دست خداوند از پشت صحنه چنان ترسیم کرده که حضرت خدیجه (س) در آن موقعیت زمانی بتواند بدون اینکه از موقعیت خود عقب‌نشینی کند چنین نقشی را ایفا کند. علاوه بر صفات خود رسول اکرم (ص) در درستکاری، امین بودن و راستگویی که در جامعه مشهور بود و اعمال خود پیامبر در طول حیاتشان از نظر دعوت‌های طبقات بالاتر جامعه، از نظر مالی یا از نظر قدرتی پشتوانه بودن حضرت خدیجه برای پیامبر اکرم (ص) بسیار مؤثر بود.

واژگان کلیدی: فعالیت اجتماعی، زنان، حضرت خدیجه (س).

۱. سطح دو، مدرسه علمیه حضرت صدیقه فاطمه (س)، mirkarimiakram@gmail.com

مقدمه

کار، پدیده دائمی زندگی بشری است و بدون آن زندگی انسان بر کره خاکی غیرممکن است. با تشکیل نهاد خانواده و پدید آوردن مجموعه انسانی متشکل از پدر، مادر، فرزندان پسر و دختر و گسترش این نهاد و تشکیل خانواده بزرگتر به نامهای عشیره، قبیله، ایل و... به تدریج به نوعی، تقسیم کار در میان آنان پدید آمد. مهمترین مسأله ای که بر این امر اثرمی گذاشت وضعیت طبیعی و بدنی مرد و زن بود. زن با امرهایی همچون بارداری و شیردادن به فرزند و نگهداری از وی تناسب کامل داشت و از سویی از نظر قدرت بدنی تاحدی ضعیف تر از مرد بود. از همین رو تحت مدیریت مرد، کارهای خانه و خارج از خانه مثل کار در زمین کشاورزی، انجام امور مربوط به دام را انجام میداد.

تا پیش از رشد ویژه جمعیت دنیا، مسأله کارکردن زن به صورت مستقل و در بیرون از خانه و وقتهای فراغت وی چندان مطرح نبود، زیرا کارهای مربوط به خانه و فرزندان به گونه ای وقت وی را پر می کرد که به طور عملی وقتی برای آنها وجود نداشت. تا زمانی که اقتصاد معیشتی و کشاورزی برقرار بود بخشی از کارهای اقتصادی به وسیله زنان صورت میگرفت. حتی امروزه هم در فعالیتهای کشاورزی و دامداری در روستاها و عشایر، زنان نقش مهمی دارند و در فعالیتهای تولیدی مثل قالیبافی، حصیربافی، ریسندگی و مانند آن سهم بسیار فراوانی دارند.

مسائل زنان و کاستیها و بایسته های مربوط به آن، از دیرباز جزء مسائل مهم جوامع مختلف، از جمله جامعه ایران بوده است. این امر در سالهای پس از انقلاب صنعتی و تحقق مدرنیته، در کلیه جوامع از امتیاز و ویژگی بیشتری برخوردار گشت، منتها در ایران، خصوصاً پس از انقلاب اسلامی، تعریف صحیح از رسالت زنان در جامعه اسلامی و ایجاد بستر لازم برای مشارکت آنان در امر حکومت، اهمیت و حساسیت مضاعفی یافت.

تأثیر پرداختن یا نپرداختن به مسائل زنان، تنها شامل حال مجموعه بانوان، که خود حدود نیمی از جمعیت را تشکیل میدهند، نخواهد گشت؛ بلکه به صورت غیرمستقیم کل جامعه را متأثر خواهد ساخت؛ چراکه به اشکال مختلف، مردان جامعه با زنان جامعه در ارتباط هستند. این ارتباطات یا در قالب روابط خانوادگی یا در قالب روابط کاری یا در قالب محیط تحصیلی و یا از طریق رسانه های جمعی و امثال آن، زمینه های ارتباط مستمر و متنوعی را بین مردان و زنان فراهم میکند و به طور طبیعی، باعث تأثیرگذاری بر قشر مردان می گردد.

زنان در جامعه عرب قبل از ظهور اسلام کما بیش در فعالیتهای اجتماعی اعم از اقتصادی و اشتغال حضور فعال داشتند اما نکته قابل بررسی این است که آیا با ظهور اسلام و حاکمیت پیامبر (ص) زنان اجازه فعالیت اجتماعی را داشته اند یا حضرت محمد (ص) مخالف فعالیت اجتماعی زنان بودند. نتایج بدست آمده نشانگر تأیید و موافقت پیامبر (ص) در مورد حضور فعال و سالم زنان با حفظ حدود و مطابق با شریعت دین اسلام بوده است. از چنین زنانی به عنوان انسانهای موفق و ارزشمند یاد می‌کنند.

چهره‌ها و شخصیت‌های تاریخ ایران و اسلام الگوهای بی‌بدیلی را در تمامی زمینه‌ها به ما ارائه می‌کنند. حضرت خدیجه (س) همسر گرامی پیامبر و مادر حضرت زهرا (س) نیز یکی از بزرگ‌ترین بانوانی است که با مطالعه در زندگی پربرکتش می‌توان الگویی از نقش‌آفرینی زنان در جامعه، خانواده و حتی در حوزه‌های کلان‌تر اجتماعی و اقتصادی همچون اقتصاد مقاومتی ارائه کرد و بر اساس آنان سیاستگذاری و برنامه‌ریزی داشت.

فهم کرمانی (۱۳۷۷)، جوادی آملی (۱۳۸۳) و ساوجی (۱۳۷۱) با بیان نمونه‌هایی از زنان الگو، امکان دست‌یابی زنان به بالاترین مقام‌های جامعه را به تصویر کشیده است و با ارائه نمونه‌های شایسته از زنی زمام‌دار پرداخته و با به تصویر کشیدن استعدادها و لایتنهای زن، رشد همه‌جانبه‌ی او را به نمایش می‌گذارد ولی با تحول سریع و عمیقی که در نقش اجتماعی زنان با عمومیت یافتن تحصیل و آموزش و مشارکت جدی اقتصادی و سیاسی آنها صورت گرفته است آسیبهای جدیدی نیز ایجاد شده است و الگوی مناسبی را می‌طلبد.

لذا این تحقیق در صدد پاسخگویی به این سؤال است که: بایدها و نبایدهای فعالیتهای اجتماعی زنان با توجه به سیره حضرت خدیجه (س) چیست؟

فعالیت اجتماعی

هرکاری که برای بهبود حضور و تاثیر افراد در جریان تغییرات و تحولات اجتماعی به انجام برسد فعالیت اجتماعی نامیده می‌شود و گستردگی آن بستگی به این امر دارد که افراد و عناصر تشکیل دهنده جامعه چه مقدار با روند توسعه‌آشنایی داشته باشند.

مسئولیت اجتماعی زنان: به معنای سهم و نقش زنان در اموری است که سرنوشت جامعه را رقم می‌زنند؛ اعم از مسائل درونی یا بیرونی جامعه. بنابراین، اصطلاح اجتماعی در کنار سیاسی، فرهنگی و اقتصادی مورد نظر نیست (واعظ زاده، اندیشه‌های راهبردی زن و خانواده، ۲۲۲).

زن و شخصیت او در طول تاریخ

در طول تاریخ، درباره موقعیت زنان و مشارکت آنان در ابعاد گوناگون، در مذاهب و ادیان مختلف بحث شده است که در میان آنها اندیشه‌های افراطی و تفریطی بی به چشم می‌خورد که اغلب در مدار تعادل قرار ندارد. برخی از صاحب نظران بر این اعتقادند که زنان، می‌توانند در جمیع ابعاد زندگی و مسایل اجتماعی، بدون قید و شرط شرکت داشته باشند؛ چه آنها که مطابق با ارزش‌ها باشند و چه آنها که به هیچ ارزشی پایبند نباشند. صاحبان این نظریه، معیار خود را جهان هستی و زندگی مادی قرار می‌دهند. بعضی دیگر بر این عقیده اند که زنان نمی‌توانند در مسایل اجتماعی شرکت کنند و باید پیش از ازدواج در خانه پدر و پس از ازدواج در خانه شوهر بمانند و کارهای زندگی روزمره را انجام دهند. این عده نیز، این دیدگاه را بدون آگاهی از مبانی شریعت و رعایت موازین دینی و تنها براساس خوی و سلیقه خویش، با عنوان شرع، در جوامع مطرح کرده اند (مظهر احمد، زن در طول تاریخ، ۲۵-۳۰).

خداوند تبارک و تعالی با لحاظ نمودن جنبه های روان شناختی، زن و مرد را آفریده است و هر کدام با انجام وظایف خاص خود موجبات بقای نسل و اداره ی جامعه را فراهم نمایند. باور قرآن به آفرینش مستقل زن است.

وجود تفاوت های طبیعی میان زن و مرد را نمی‌توان عامل برتری مرد بر زن تلقی کرد چرا که هر کدام از آنها به تناسب وظایفشان در طبیعت آفرینش مخصوص خود دارند و ملاک برتری فقط تقواست.

با بررسی اوضاع و احوال زنان در امت های عقب مانده و پیشرفته ی پیش از اسلام به این نتیجه میرسیم که در این میان، تنها اسلام است که در صدد شناخت زن و ارزش های وجودی وی پرداخته و جایگاه واقعی وی در صحنه ی اجتماع و سیاست را معرفی کرده است و هویت و ارزش از دست رفته ی زنان را در طول تاریخ به آنها اعاده کرده و ایشان را به جایگاه مناسب خودشان سوق داده است (فهیم کرمانی، چهره ی زن پر آینه ی اسلام و قرآن، ۱۷۰-۱۸۰).

ضرورت حضور اجتماعی زن

انسان به حکم فطرت و طبیعت خود اجتماعی است؛ یعنی اجتماعی بودن انسان و به صورت جامعه درآمدن و دارای روح جمعی شدن وی از خاصیت ذاتی نوعی او سرچشمه میگیرد، و هیچ ارتباطی به زن یا مرد بودن او ندارد؛ بلکه یک نیاز فطری محسوب میشود.

از این رو در قرآن به امور اجتماعی انسان بسیار توجه شده است. مسائلی از قبیل ملاک امتیاز اجتماعی افراد، اهداف اجتماعی انبیا، سیره اجتماعی انبیا، شیوه انبیا در بیداری ملتها، عدم استعانت از کافران، پاداش مهاجرت، اطاعت نکردن از کافران، عوامل فساد در جامعه، اماکن عبادی، غفلت اجتماعی، سعادت جامعه، دشمنان جامعه اسلامی، جایگاه مفسدان در جامعه اسلامی، رسالت اجتماعی مؤمنان و... آمده است (مطهری، مقدمه ای بر جهان بینی اسلامی، ۴۳-۴۵). بنابراین، با پذیرش اصل نیاز فطری، حضور زنان در جامعه نه تنها برای آنها مضر نیست، بلکه یک ضرورت خواهد بود، زیرا روح جمعی خود به منزله وسیله ای است که نوع انسان را به کمال نهایی خود میرساند. علی هذا این نوعیت انسان است که مسیر روح جمعی را تعیین میکند و به عبارت دیگر روح جمعی نیز به نوبه خود در خدمت فطرت انسانی است (جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ۲۳۲).

بنابراین، بیان احکام اجتماعی زنان در قرآن به منزله به رسمیت شناختن نیاز فطری زنان و پاسخگویی به نیازهای آنان است. از این رو، شخصیت و جایگاه زن در آن به خوبی تعریف شده و او را با همه قابلیت‌ها و توانایی‌ها پذیرفته است.

برای مثال مسئله حجاب به عنوان یکی از اجتماعی ترین احکام، لزوم حضور زن در اجتماع را تأیید و تثبیت می‌کند. همچنین توصیه اسلام به رعایت عدم اختلاط فیزیکی زنان و مردان در محیط کار نشان می‌دهد که اسلام به حضور زنان در فعالیتهای اجتماعی اهمیت داده و پیش بینی های لازم جهت این حضور اجتماعی را نموده است (حبیبی، زن، فرهنگ اسلامی و توسعه، ۸۹).

پاسخگویی به نیازهای آنها، بیانگر این مطلب نیز هست که جامعه هم به حضور زنان نیازمند است. امام خمینی (ره) می‌فرماید:

عنایتی که اسلام به بانوان دارد بیشتر از عنایتی است که بر مردان دارد. مردان بر ملتها حق دارند و زنها حق بیشتر دارند. زنها مردان شجاع را در دامن خود بزرگ میکنند. قرآن کریم انسان ساز است و زنان نیز انسان ساز (موسوی خمینی، صحیفه نور، ۲۵۳).

اینجاست که باید گفت نه تنها زن در اجتماع متعالی میشود، بلکه اجتماع نیز برای تعالی خود به زنان محتاج است و افراد، ملت و تمدن و امدهار زنان جامعه خویش اند و کمرنگ جلوه دادن یا نادیده گرفتن نقش آنها در جامعه در حقیقت ظلم به زن و جامعه است. اما آنچه حائز اهمیت است، این است که برخی سعی

دارند ادله حضور اجتماعی زنان را در اموراتصادی حصر کنند و بر این باور باشند که زنان در صورتی حضور اجتماعی دارند که درآمد مالی داشته باشند.

ویژگی مولد اقتصادی بودن زن از رموز موفقیت اجتماعی این جنس محسوب شده است. . . همین امر باعث شده که در جوامع عصر حاضر، حتی ایران دیدگاه اجتماعی نسبت به زنان بهبود یابد.

یا اینکه زنان فقط در صورت داشتن شغل (فعالیت اجتماعی منجر به درآمد)، میتوانند ضرورت حضور یابند و آداب اجتماعی را کسب کنند. تأثیر اشتغال زنان نیز بیش از آنکه ناشی از درآمد مالی زنان باشد، از دگرگونی ارزش‌ها و افزایش آگاهی اجتماعی زنان شاغل مایه می‌گیرد (ساروخانی، زن، قدرت و خانواده، ۴۶).

جایگاه شغلی زن در خانواده و اسلام

زن اساس و ریشه‌ی همه‌ی نیکی‌هاست. نقش کلیدی مادران در فرهنگ‌سازی موجب شده تا در نظام تربیتی و حقوقی اسلام، توجه، تأکید و اهتمام‌ی ویژه به حقوق مادران شود. در آموزه‌های دینی ضمن تأکید بسیار بر مقام والای مادری و جایگاه زن به ضرورت احترام نسبت به بر آوردن حقوق مادران و توجه بسیار به سلامت جسمانی، روحی و روانی آنان کرده، چرا که سلامت جامعه به سلامت خانواده و نشاط، اقتدار و پویایی خانواده به مادر وابسته است. نقش محوری مادر در سازندگی کشور بر هیچ کس پوشیده نیست (مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، ۱۱۳-۱۱۸).

قرآن مجید، زن و مرد را از لحاظ ارزش انسانی با همدیگر برابر می‌شناسد. در بخش تاریخی قرآن، الگوهای متعالی و رشد یافته‌ی انسان‌های آزاده، تنها مردان نیستند. بلقیس بانویی از پادشاهان کشور سبا بود که لشکریان و سپاهیان فراوان داشت و بر قلمرو بسیار گسترده‌ای حکمرانی می‌کند. مریم انتخابی لطیف از جانب خداوند برای نشان دادن ارزش زن از دیدگاه اسلام است.

زن، به عنوان آفریده‌ی خداوند، از نظر اسلام از ارزش و اهمیتی والا برخوردار است از.

جایگاه‌های زن در اجتماع بشری، نقش تربیتی او در خانواده است که خود تأثیر ی به سزا در شکل‌گیری اجتماع دارد (ناهد، زنان در جنبش مشروطه، ۵۷-۶۵).

تاریخچه‌ی این موضوع به آغاز تشکیل حکومت اسلامی پیامبر (ص) باز میگردد زیرا با ظهور اسلام، زن ارزش‌های انسانی خود را باز یافت، دیدگاه‌های جاهلی نسبت به وی مدفون گشت و در فعالیتهای سیاسی و اجتماعی حضور جدی یافت، اما طرح جدی تر این موضوع به دو سه قرن اخیر باز می‌گردد که با گسترش

موج زن گرایی یا فمینیسم و آغاز جاهلیت مدرن، شخصیت زن تا حد یک کالای تجاری و اقتصادی تنزل یافت و بنیاد خانواده با عنوان دفاع از حقوق و آزادی زنان تخریب گردید. آموزش های نادرست کلیسا و کتاب های تحریف شده عهدین بدبینی مغرب زمین به ادیان، بویژه اسلام، در زمینه حقوق زنان دوچندان شد و این بدبینی به مشرق زمین و کشورهای اسلامی نیز رسوخ کرد.

از این تاریخ به بعد، پرداختن به حقوق و جایگاه زنان در خانواده و اجتماع در چهارچوب مکتب اسلام و ارا نه الگویی اسلامی جهت زنده کردن هویت واقعی زنان برای دلسوختگان اسلام فریضه و تکلیف الهی شد (امین زاده، جایگاه اخص زن، ۲۲۶).

اشتغال زنان از دید فقهی

کسب درآمد در شرع اسلام و انجام فعالیت اقتصادی برای تأمین معاش از عبادت های بزرگ است. روایت های متعددی که همه را به کار اقتصادی فراخوانده به مردان اختصاص ندارد. گرچه در آن دوران زنان به طور عمده در محیط خانه کار می کردند و فقط برخی کارهای تولیدی جزئی را در محیط خانواده به عهده داشتند، ولی این امر قید روایت ها نیست و نهی از کار زنان به صورت خاص نیامده است. کار زنان فقط باید در چارچوب شرع باشد. گرچه مخاطب روایت های متعددی که فعالیت اقتصادی برای تأمین معاش خود و خانواده را از عبادت های بزرگ میدانند، مردان هستند، اما روایت ها به آن موردها اختصاص ندارد و کار فقط برای تأمین معاش نیست (کلینی، الکافی، ۹۵-۷۷).

اصولاً بیکاری اختیاری از نظر اسلام امری منفور است. اگر زنی در خانه کاری نداشته باشد یا فرزندی ندارد تا برای تربیت بچه بکوشد مثل دختران مجرد که هنوز مسؤولیت دوران تأهل را بر عهده ندارند و در خروج از منزل هم محتاج اذن همسر نبوده یا اگر همسر دارد همسرش اجازه خروج از منزل را میدهد و کاری که انجام می دهد باعث ناراحتی پدر و مادرش نمیشود مناسب است کار اقتصادی انجام دهد و درآمد هم کسب کند و جایگاه اجتماعی خود را بالا ببرد.

انجام کار، انگیزه های گوناگونی دارد. گاه برای تأمین درآمد است و گاه برای کسب تجربه و دانش، و گاه برای رفع نیاز جامعه واجب است. امروز بر زنان لازم است که دست کم در برخی رشته ها آموزش های مناسب ببینند و نیاز عمومی را برطرف سازند.

به ویژه بخش های بهداشتی، درمانی، آموزشی و ورزشی (ویژه بانوان) نیاز دارند که بانوان متخصص آن را به عهده گیرند. پزشکان، معلمان، استادان و مربیان مرد اگر در وضعیت اضطراری بتوانند این نیاز را برطرف

سازند اما جامعه باید برای وضعیت عادی به گونه ای برنامه ریزی کند که این مشاغل به وسیله بانوان اشغال شود.

بنابراین آنچه در روایتها آمده، این است که انگیزه‌های کار متعدد است. کسب درآمد، عزت، شخصیت یافتن، رشد عقلانی، کسب آرامش روحی، سلامت جسم و نشاط روحی، تأمین نیازهای اجتماعی، رفع فقر و تأمین اجتماعی نیازمندان، گسترش اخلاق اجتماعی، کاهش مفاسد، افزایش توان اقتصادی جامعه، جذب مغفرت الهی، ثواب و محبت الهی و کمک به دینداری فرد است (رضایی، کار و دین، ۳۵-۵۰).

آنچه اهمیت دارد این است که کار در چارچوب شریعت و حلال باشد تا نتیجه‌های پیشگفته بر آن مترتب شود.

امروز کارهای متعددی در درون خانه صورت میگیرد و میتوان ضمن انجام کارهای خانه و تربیت فرزندان، کار اقتصادی نیز انجام شود. کار در فضاهای مجازی و انجام کارهای الکترونیکی و برخی کارهای تولیدی که در خانه صورت میگیرد هیچ مشکلی برای بانوان ندارد، ولی کار در خارج از خانه حالتی متعددی دارد که اهم آن را متذکر می‌شویم:

۱. اگر انجام کار با خروج از منزل همراه است خروج زن متأهل از منزل چنانکه با حقوق همسرش منافات داشته باشد به طور مسلم جایز نیست و اگر تنافی نداشته باشد گرچه طبق فتوای برخی از فقیهان خروج از منزل جایز است، ولی نظر مرحوم امام و فقیهان متعدد مبتنی بر اجازه همسر وی است. به طور مثال، درباره پزشکان زن میگوید:

کارکردن زن در بیرون منزل اگر منافای با حقوق زناشویی شوهر نباشد با حفظ حجاب اشکال ندارد ولی خروج زن از منزل برای غیرواجبات به اجازه شوهر منوط است و در موردی که معالجه بیمار در بیرون بر پزشک زن واجب شود شوهرش حق ممانعت را ندارد (موسوی خمینی، تحریرالوسیله، ۳۴۸).

۲. اگر زن هنگام عقد شرط کند که اجازه کارکردن به وی داده شود یا پیش از ازدواج شاغل بوده و همسرش هم میدانسته و ازدواج بر این اساس شکل گرفته شوهر حق ندارد وی را از کارکردن باز دارد. در این باره امام مینویسد:

با فرض اینکه عقد مبنی بر اشتغال زوجه واقع شده شوهر حق منع وی را از آن اشتغال ندارد (همان، ۳۵۸) در جای دیگر می‌نویسد:

اگر در ضمن عقد شرط اشتغال برای زن شد، یا عقد مبنی بر این شرط واقع شده، زن میتواند به شغل خود ادامه دهد و شوهر نمیتواند مانع شود (همان، ۳۵۶).

۳. وظیفه همسری زن، شامل کارهای خانه مثل خوراک پزی، خیاطی، جارو کردن، آب آوردن و... نیست و فقط شامل تمکین و بهداشت ظاهری است (موسوی خمینی، صحیفه نور، ۳۰۵).

زن میتواند در ازای کارهای خانه از شوهر درخواست اجرت کند. البته در وضعیتی که زن هنگام ازدواج انجام کارهای پیشگفته را بپذیرد و براساس آن ازدواج شکل گیرد انجام امور پیشگفته بر زن لازم می شود.

۴. دخترهای که همسر ندارند و در خانه پدر و مادر زندگی میکنند، اگر به سن رشد رسیده باشند گرچه خروج از منزل برای آنان بی اجازه پدر و مادر شرعاً اشکال ندارد، ولی نباید کاری کنند که باعث نگرانی آنان شود. امام خمینی در جواب پرسشی می نویسد:

زن بدون اجازه شوهر نباید از منزل خارج شود و اجازه پدر و مادر شرط نیست ولی از کاری که باعث اذیت آنان باشد باید بپرهیزد (همان، ۳۵۵).

زن در سنت و سیره پیامبر اکرم (ص)

زنان در جامعه عرب قبل از ظهور اسلام کما بیش در فعالیتهای اجتماعی اعم از اقتصادی و اشتغال حضور فعال داشتند اما نکته قابل بررسی این است که آیا با ظهور اسلام و حاکمیت پیامبر (ص) زنان اجازه فعالیت اجتماعی را داشته اند یا حضرت محمد (ص) مخالف فعالیت اجتماعی زنان بودند. نتایج بدست آمده نشانگر تأیید و موافقت پیامبر (ص) در مورد حضور فعال و سالم زنان با حفظ حدود و مطابق با شریعت دین اسلام بوده است. از چنین زنانی به عنوان انسانهای موفق و ارزشمند یاد می کنند.

از جمله حضور و مشارکت زنان در عرصه های سیاسی - نظامی - اقتصادی و اشتغال - علمی - پزشکی - فرهنگی. رسول اکرم (ص) در خصوص موقعیت زنان، سنت شکنی با جامعه آن روز عرب نموده و انسانهای برجسته را از میان زنان و مردان به لحاظ دارا بودن فضائل اخلاقی معرفی می نماید.

پیام رسول خدا (ص) کاملاً مطابقت با حقوق انسانی زن داشته است چنانکه می فرماید: «دوست داشتن همسران از اخلاق انبیاء است»؛ «بین ازدیاد ایمان و ازدیاد علاقه به همسر، رابطه مستقیمی است» (نوری همدانی، جایگاه بانوان در اسلام، ۱۵۷).

در کلام حضرت (ص) مشخصه مردان و انسانهای بزرگوار در احترام و عدم توهین به زنان است همانطور که رسول خدا (ص) می‌فرماید: زنان را گرامی نمی‌دارند مگر افراد بزرگوار و به آنان توهین نمی‌کنند جز مردم پست و فرومایه (سیدی، نگین هستی، ۶۴-۷۲).

از رسول خدا (ص) نقل است که علم طلبی را برای زنان مانند مردان لازم و آن را فریضه دانسته و هیچ زن و مردی را از قاعده مستثنا نکرده است.

احترام و کرامت بخشیدن به همسر از نگاه و گفتار رسول اکرم برابر است با عدم لعن و نفرین بر مرد، چنانکه می‌فرماید: «ملعون، ملعون، ملعون من ضیع من یعول» ملعون است ملعون کسی که زن خود را ضایع کند. ضایع ساختن زن یعنی حق او را از بین بردن و احترام و کرامت او را نادیده گرفتند. اسلام زن را از نظر شرافت و حیثیت انسانی برابر با مرد می‌داند (امینی، آشنایی با وظایف و حقوق زن، ۱۳۵).

حضرت خدیجه (س)

گسترش اسلام مدیون زحمات و تلاش‌های رسول خدا (ص) و زنان و مردان بزرگی است که با همت بلند و تلاش خود اسلام را در دنیا گسترش دادند. از جمله عناصر فعالی که در تحقق اهداف پیامبر کوشید، حضرت خدیجه (س) همسر گرامی ایشان بود. جایگاه اجتماعی حضرت خدیجه (س) در تاریخ اسلام و نقش موثر ایشان در حمایت‌های مادی و معنوی خویش از پیامبر اکرم (ص) به عنوان عامل مهمی در تثبیت و گسترش اسلام بوده است. سوال این پژوهش این می‌باشد که حضرت خدیجه (س) چه نقش اجتماعی در دوران زندگی مشترک با پیامبر (ص) داشت و چه حمایت‌های معنوی و مادی از پیامبر (ص) نمود و نقش ایشان در پیشبرد دعوت پیامبر گرامی اسلام (ص) چه بود؟ در پاسخ به این سوال باید ذکر کرد که حضرت خدیجه (س) از دیدگاه پیامبر (ص) برترین زن مسلمان است و از هیچ گونه فداکاری در راه عقیده خویش دریغ نورزید و در آرامش بخشی به حضرت محمد (ص) نقش بسزایی داشته است و حمایت‌های همه جانبه حضرت خدیجه (س) از پیامبر (ص) و مسلمانان نقش موثری در گسترش اسلام داشته است (محمدی اشتهاردی، حضرت خدیجه همسر پیامبر، ۳۱-۳۵).

در تاریخ پرفراز و نشیب اسلام، کمتر کسی از جامعه زنان، چون حضرت خدیجه کبری درخشیده است. خدیجه (س) بانویی است که بزرگترین افتخارش همسری پیامبر اکرم (ص) است. ایشان چنان شخصیتی داشت که حتی سال‌ها پس از رحلت وی، پیامبر اکرم (ص) هرگاه نام او را می‌شنید اشک بر گونه‌های آن حضرت جاری می‌شد.

یکی از امتیازات و ویژگی‌های برجسته حضرت خدیجه (س) انتخاب شایسته و بایسته و هوشمندانه او و پیشتازی اش در گزینش اسلام و گرایش به پیام زندگی ساز و عدالت آفرین آسمانی است که تحسین برانگیز و تاریخ ساز و الهام بخش است. اسلام آوردن خدیجه (س) بر آغاز دعوت عمومی پیامبر اکرم مقدم بوده است و حضرت خدیجه (س) نخستین کسی بود از زنان که مسلمان شد.

آنچه از احادیث، روایات و اعترافات علماء و دانشمندان اسلامی و همچنین شواهد تاریخی بدست می‌آید این است که حضرت خدیجه (س) در پذیرفتن اسلام جز پیشگام ترین افراد و به اصطلاح قرآن «السابقون الاولون» هستند که در صدر اسلام ملاک مهمی برای فضیلت و برتری بوده است.

حضرت خدیجه (س) برای تقویت ایمان و اطمینان قلبی اش، تلاش‌های فراوانی در جهت معرفت، شناخت کمالات، روحیات و صفات پیامبر (ص) انجام دادند. حضرت خدیجه (س) در زمینه‌ها و ابعاد مختلفی حامی اسلام و پیامبر (ص) بودند (بال افکن، آشنایی با احوال و احادیث زنان راوی پیامبر، ۲۲۰-۲۲۵).

نقش فرهنگی - اجتماعی حضرت خدیجه (س)

۱. تصدیق پیامبر اکرم (ص): یکی از راه‌های مبارزه قریش و دشمنان پیامبر (ص) برای خدشه دار کردن چهره ملکوتی حضرت رسول (ص)، توسل به حربه احمقانه تهمت بود. تهمت‌هایی مانند دروغ‌گویی و جنون که قرآن در آیات زیادی به این تهمت‌ها اشاره می‌کند. از جمله اقداماتی که حضرت خدیجه (س) در زمینه فرهنگی و اجتماعی انجام داد تصدیق و تایید پیامبر (ص) بود و این یکی از کارهای مهمی است که دارای آثار مثبت زیادی در جهت پیشبرد اهداف مقدس پیامبر (ص) و ناکامی دشمن و ایجاد سستی و تزلزل در عقاید خرافی آنان داشته است. اهمیت تصدیق پیامبر (ص) توسط خدیجه (س) آشکار می‌شود که تصدیق در آن شرایط سخت و دشوار چقدر باارزش بوده است.

۲. کمک‌های روحی و روانی به پیامبر (ص)، یکی دیگر از اقدامات فرهنگی و معنوی حضرت خدیجه (س) همکاری با پیامبر (ص) جهت زدودن و یا حداقل کم کردن فشار ناراحتی‌ها و مشکلاتی است که به شخص پیامبر (ص) تحمیل کرده بودند.

۳. کاهش نگرانی‌های پیامبر اسلام (ص)؛ وقتی که وحی بر محمد (ص) نازل شد از جلال و جبروت خدا از حال رفت. حضرت خدیجه (س) تا آخرین لحظات حیاتشان دل آرام رسول الله و تسلی دهنده به ایشان بودند؛ با برطرف کردن غم و اندوه ایشان و تبدیل آن به نشاط و شادی مقوم قلب مبارک رسول الله بودند و خداوند به وسیله ایشان غم و اندوه آن حضرت را از بین می‌برد.

۴. تسکین دادن ناراحتی‌های ناشی از آزار دشمنان اسلام؛ حضرت رسول اکرم (ص) هنگامی که رسالت خود را آغاز کردند با دشمنی سرسختانه دشمنان اسلام مواجه گردیدند. در این میان فقط چند نفر بودند که از آن حضرت حمایت کردند که یکی از آنها حضرت خدیجه (س) بود. حضرت خدیجه (س) یار غمخوار پیامبر (ص) پیش از بعثت بود و پس از آن هم با تمام وجود حامی افکار و اندیشه‌های توحیدی ایشان محسوب می‌شد و به دلیل موقعیت مقبول و ممتازی که داشت پناهگاهی برای محمد (ص) به حساب می‌آمد.

۵. ارشاد و هدایت مردم به سوی خدا و پیامبر اکرم (ص)؛ یکی دیگر از کارهای فرهنگی حضرت خدیجه (س) تبلیغ و ارشاد مردم بود. او در مدتی که همسر پیامبر (ص) بود، با عمل و زبان مردم را به سوی حقیقت و کمال راهنمایی می‌کرد. حضرت خدیجه (س) همسر گرامی پیامبر (ص)، سه سال همراه پیامبر (ص) و علی (ع) در تبلیغ عملی - که یکی از موارد آن نماز و نیایش است - شرکت داشت و بدین ترتیب جمعیت مسلمین رفته رفته افزایش یافت و زمینه برای دعوت علنی آماده گشت. علاوه بر تبلیغ عملی، خدیجه (س) در مواردی هم در بین و بعضی از افراد به تبلیغ زبانی می‌پرداختند و به معرفی پیامبر (ص) و کمالات وی اقدام می‌کردند (آیتی، تاریخ پیامبر اسلام، ۶۸-۷۵).

حمایت و نقش اقتصادی حضرت خدیجه (س)

پیامبر (ص) فرمود: "هیچ مالی هرگز به من سود نرسانید آنگونه که ثروت خدیجه برای من سود رسانید". نقش تاریخی و فداکاری‌های اقتصادی حضرت خدیجه (س) در یاری رسول الله (ص) که مشکلات فراوانی را از پیش پای ایشان برداشت و منجر به آرامش روحی ایشان گردید بسیار مشهود است.

پیامبر (ص) از اموال خدیجه (س) بردگان تحت شکنجه را خریداری می‌نمود و بدهکاران را از قید بدهکاری آزاد می‌کرد. به بینوایان و تهیدستان کمک می‌کرد و مسلمانانی را که از مکه به مدینه هجرت می‌کردند و مشرکان اموال آنها را مصادره می‌نمودند، با مال خدیجه (س) بی‌نیاز می‌نمود تا خود را به مدینه برسانند.

از همه مهمتر در ماجرای محاصره اقتصادی قریش که مدت ۳ یا ۴ سال به طول انجامید، همه اموال خدیجه (س) صرف حمایت از محاصره شدگان و رسول الله (ص) شد. بنابراین حمایت اقتصادی خدیجه (س) در واقع کلید مقاومت و شکستن این محاصره بود. حضرت خدیجه توانست با بذل مال خویش یاران اسلام را که در آغاز حیات خود، چون شاخه نو رسته بود در مقابل امواج خروشان دشمنان حفظ کند و زمینه رشد و شکوفایی اسلام و مسلمین را فراهم نماید و به استناد تاریخ رسول اعظم در مکه تا زمانی که خدیجه کبری زنده بودند در کفایت وسیع و بی‌نیاز از احدی بودند.

حضرت خدیجه (س) با وجود مبارکش با ایثار و عطوفت و مهربانی و عشق، حامی وجود مبارک رسول الله بود و با انفاق مال خویش در راه استحکام و تحکیم اسلام موانع و مشکلات را از راه مسلمانان کنار زد.

حضرت خدیجه (س) سخت ترین مشکلات را به خاطر حفظ ایمان به خدا و دفاع از اسلام و رهبر بزرگوار آن متحمل شد و از آنجا که از رسول الله حمایت همه جانبه داشتند و مایه آرامش و تسلی خاطر ایشان در برابر طوفان‌های حوادث سهمگین و اندوه‌های فراوان آغاز رسالت بودند، گویی که از تمام مسلمین حمایت کرده اند، چراکه راهنما و راهبر و مرشد و مریدشان را حمایت نمودند.

حضرت خدیجه (س) هر روز قدمی تازه در راه نیل به اهداف عالی اسلام برداشت و بالاخره در سال دهم بعثت بعد از سه سال محاصره در شعب ابی طالب این بانوی بزرگ و فداکار وفات یافت.

حضرت خدیجه (س) از نظر ایمان و عقیده به جایی رسید که خدا و پیامبر (ص) و ملائکه او را دوست داشتند و بر ایمان او مباحثات می‌کردند و او را افضل زنان پیامبر (ص) و به عنوان یکی از بزرگترین زنان جهان معرفی می‌نمودند (انصاریان، نگاهی به مقام حضرت خدیجه، ۲۰-۳۰).

نتیجه‌گیری

جایگاه و نقش حضرت خدیجه (س) در سخت ترین دوران تاریخ اسلام بر کسی پوشیده نیست، او در دوران بعثت با حمایت‌های مادی و معنوی خویش از پیامبر اکرم (ص) نقش مهمی را در تثبیت و گسترش اسلام ایفا نمود. او یک الگوی نمونه برای زنان و مردان جامعه می‌باشد چرا که در وجود ایشان ارزش‌ها و کمالات انسانی فراوان بوده است. او تمام ثروت، امکانات اقتصادی و هستی خویش را در راه رضای حق بخشید و نیز با حمایت‌های روحی، روانی و اجتماعی از پیامبر در ترویج اسلام و پیشبرد اهداف آن نقش بسزایی داشت و با این کار نام خویش را به عنوان الگوی واقعی و راستین تاریخ آفرینش ثبت نمود. این پژوهش ضمن تبیین وضعیت زنان در پیش از اسلام به نقش اجتماعی و اقتصادی حضرت خدیجه (س) در گسترش اسلام و حمایت مادی و روحی از پیامبر (ص) می‌پردازد. یافته این تحقیق که به روش کتابخانه‌ای به شیوه تحلیلی-توصیفی می‌باشد، این است که حضرت خدیجه (س) با شناخت و معرفتی که از پیامبر (ص) پیدا نمود، عالمانه و آگاهانه به سراغ مراد خویش شتافت هیچ شماتت‌گری نهراسید، در طول ۲۵ سال زندگی مشترک با دلربای و شیدای خود، تابلو عشق و دوستی را برای همه همسران و زنان به نمایش گذاشت و از هر نظر از پیامبر حمایت نمود. جایگاه و نقش حضرت خدیجه (س) در سخت ترین دوران تاریخ اسلام بر کسی پوشیده نیست، او در دوران بعثت با حمایت‌های مادی و معنوی خویش از پیامبر اکرم (ص) نقش مهمی را در تثبیت و گسترش اسلام ایفا

نمود. او یک الگوی نمونه برای زنان و مردان جامعه میباید چرا که در وجود ایشان ارزشها و کمالات انسانی فراوان بوده است. او تمام ثروت، امکانات اقتصادی و هستی خویش را در راه رضای حق بخشید و نیز با حمایت‌های روحی، روانی و اجتماعی از پیامبر در ترویج اسلام و پیشبرد اهداف آن نقش بسزایی داشت و با این کار نام خویش را به عنوان الگوی واقعی و راستین تاریخ آفرینش ثبت نمود. این پژوهش ضمن تبیین وضعیت زنان در پیش از اسلام به نقش اجتماعی و اقتصادی حضرت خدیجه (س) در گسترش اسلام و حمایت مادی و روحی از پیامبر (ص) می‌پردازد. یافته این تحقیق که به روش کتابخانه‌ای به شیوه تحلیلی - توصیفی می‌باشد، این است که حضرت خدیجه (س) با شناخت و معرفتی که از پیامبر (ص) پیدا نمود، عالمانه و آگاهانه به سراغ مراد خویش شتافت و از شماتت هیچ شماتت‌گری نهراسید، در طول ۵۲ سال زندگی مشترک با دلربای و شیدای خود، تابلو عشق و دوستی را برای همه همسران و زنان به نمایش گذاشت و از هر نظر از پیامبر حمایت نمود.

نقش و تأثیر در زندگی پیامبر (ص) به عنوان شریک زندگی به گونه‌ای است که پیامبر (ص) برای ایشان بسیار احترام قائل بوده اند، گاهی این امر موجبات رشک و حسد بعضی از همسران آن حضرت را با اینکه ایشان را ندیده بودند، فراهم می‌نمود. علت این امر حمایت تمام عیار خدیجه از همسرش بود، زمانی که پیامبر (ص) با باری از غم و اندوه مشکلات پا به منزل می‌گذاشت، خدیجه (س) نه تنها به عنوان یک همسر بلکه به عنوان تنها کسی که می‌توانست رسول خدا (ص) را درک کند، همراه و همدل پیامبر بود و او توانست پیامبر (ص) را با آن روح بزرگ را دریابد و به او آرامش بخشد. خدیجه (س) دل آرام پیامبر (ص) بود و پیامبر با او آرام می‌گرفت. حضرت خدیجه (س) برای تقویت ایمان و اطمینان قلبیاش، تلاش‌های فراوانی در جهت معرفت و شناخت کمالات و روحیات و صفات پیامبر (ص) انجام دادند از جمله آن تصدیق و تأیید پیامبر اکرم (ص)، کمک‌های روحی و روانی به پیامبر (ص)، معاف کردن پیامبر (ص) از فعالیت‌های اقتصادی و کسب درآمد، کاهش نگرانی‌های پیامبر اسلام (ص)، زدودن غم و ناراحتی ناشی از وفات فرزندان پیامبر، زدودن غم و ناراحتی ناشی از وفات فرزندان پیامبر، حمایت اقتصادی از پیامبر (ص) با بخشیدن تمامی اموال خود به او بود که این اموال در راه ترویج اسلام هزینه شد و پیامبر (ص) آن را سودآورترین اموال برشمرد.

منابع

۱. امین زاده، محمدرضا، (۱۳۸۰)، جایگاه اخص زن، تهران: امیرکبیر، چاپ اول.
۲. امینی، ابراهیم، (۱۳۸۴)، آشنایی با وظایف و حقوق زن، قم: بوستان کتاب، چاپ اول.

۳. انصاریان، حسین، (۱۳۷۰)، نگاهی به مقام حضرت خدیجه (س)، قم: عرفان، چاپ اول.
۴. آیتی، محمد ابراهیم، (۱۳۷۸)، تاریخ پیامبر اسلام، تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم.
۵. بال افکن، فاطمه، (۱۳۷۷)، آشنایی با احوال و احادیث زنان راوی زمان پیامبر (ص)، تهران: تربیت مدرس، چاپ چهارم.
۶. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۹)، تفسیر موضوعی قرآن کریم، قم: انتشارات اسراء، چاپ اول.
۷. حبیبی، شهلا، (۱۳۷۲)، زن، فرهنگ اسلامی و توسعه، تهران: پژوهش زنان، چاپ اول.
۸. رضایی، مجید، (۱۳۸۳)، کار و دین، تهران: کانون اندیشه جوان، چاپ سوم.
۹. ساروخانی، باقر، (۱۳۸۴)، زن، قدرت و خانواده، قم: پیام علمدار، چاپ دوم.
۱۰. سبحانی، جعفر، (۱۳۷۰)، فروغ ابدیت، قم: بوستان کتاب، چاپ بیست و هشتم.
۱۱. سیدی، حسین، (۱۳۸۵)، نگین هستی، قم: خادم الرضا، چاپ بیست و هشتم.
۱۲. فهیم کرمانی، مرتضی، (۱۳۶۰)، چهره زن در آینه اسلام و قرآن، تهران: دفتر نشر اسلامی، چاپ اول.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۲)، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.
۱۴. کمال مظهر، احمد، (۱۳۶۹)، زن در طول تاریخ، تهران: باران، چاپ ششم.
۱۵. محمدی اشتهدادی، محمد، (۱۳۹۲)، حضرت خدیجه همسر پیامبر، تهران: انتشارات نبوی، چاپ سوم.
۱۶. مطهری، مرتضی، (۱۳۵۸)، مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی، تهران: صدرا، چاپ سی و هفتم.
۱۷. -----، (۱۳۷۹)، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: صدرا، چاپ هشتادویک.
۱۸. موسوی خمینی، روح الله، (بی تا)، تحریر الوسیله، تهران: انتشارات آداب، چاپ سوم.
۱۹. -----، (۱۳۶۹)، صحیفه نور، تهران: سازمان مدارک انقلاب اسلامی، چاپ دوم.
۲۰. ناهید، عبدالحسین، (۱۳۶۰)، زنان در جنبش مشروطه، تبریز: احیا، چاپ اول.
۲۱. نوری همدانی، حسین، (۱۳۸۴)، جایگاه بانوان در اسلام، قم: انتشارات مهدی موعود (عج)، چاپ پنجم.
۲۲. واعظزاده، صادق، (۱۳۹۲)، اندیشه‌های راهبردی زن و خانواده، تهران: پیام عدالت، چاپ اول.